

Francia iskolai drámák hazánkban.

A francia nyelv hazánkban a XVIII. század közepe táján kezd nagyobb népszerűsége kapni. Mária Terézia politikája, mely főnemesiségünket és köznemességünket egyaránt bevonta az udvari élet bűvkörébe, szükségessé tette, hogy a francia nyelv ismerete, mely addig legelőkelőbbjeink kiváltsága volt, szélesebb körben elterjedjen s a terjesztésre ha nem is az iskolák, de az iskolák mellett létesült nevelőintézetek vállalkoztak. Nagyszombatban pl. úgy az Adalbertinum, mint a királyi konviktus gondoskodott arról, hogy a rendes tanításon kívül a növendékek egyebek közt francia nyelvi oktatásban is részesüljenek. A váci akadémiában is tanították, mint rendkívüli tárgyat a francziát. Szintúgy a jezsuita-konviktusban s még több más helyen. A nagyszombati kir. konviktusban pl. 1766/67-ben tíz, az Adalbertinumban pedig 1772-ben tizenkét növendék tanulta a francia nyelvet.¹ De voltak kétségkívül szép számmal olyanok is a növendékek között, kik már otthon elsajátították e nyelvet.

A francia nyelv iránt mutatkozó érdeklődés első irodalmi jele egy német nyelvű szomszédainknál úgylátszik közkedveltségű nyelvkönyv a *Dialogues royaux* magyar átdolgozása. Ez az *első* magyarok számára készült francia nyelvkönyv 1749-ben jelent meg Pozsonyban, „Royer Ferencz Antal királyi priv. könyv-nyomtató“ betűivel. Kétféle példányok ismeretesek ez érdekes műből, melyek a címlap hijján teljesen azonosok. A címlap-beli különbség is csak arra szorítkozik, hogy a példányok egy része névtelenül jelent meg, míg a másik részén ki van téve az átdolgozó neve. Ez az átdolgozó *Liszka* Miklós, a nyelv-ismereteiről híres református lelkész, kit Althan Mihály Károly váci püspök térített vissza a róm. kath. egyház kebelébe s halmozott el kegyeivel. E műveit már katolikus pap korában írta, mert „cum licentia superiorum“ nyomatta ki. A címlap s az egész munka három nyelven van szerkesztve: francziául, németül és magyarul.

Ime a könyv címe francziául és magyarul:

„Recueil de dialogues royaux (*sic*) Sur toutes les choses qui entrent dans le Discours. De même que de quelques proverbes et sentences avec des Phrases les plus usitées. Revûs, corrigés, et augmentés de nouveau . . . Az az: királyi beszélgetéseknek, és a beszéd között elő-forduló dolgoknak, nem különben; Frantzia Példabeszédeknek, Értelmes mondásoknak és

---

¹ Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I. k. (Budapest, 1899.) 177., 181. és 244. l.

kiváltképen való szóknak öszve-szededegetése, Melly Ez előtt megvizsgáltatván és megjobbítatván, Frantzia és Német Nyelven ki-bocsáttatott, Mostan pedig A Magyaroknak helyesen hozzá-adásával, és az igen hasznos Toldalékkal Liszkai Miklós által meg-bővítettén, ujonnan kinyomtatott.“

A negyedrétü kötet 208 lapból áll; beosztása a következő. Először 18 beszélgetést közöl francia, német és magyar nyelven a mindennapi életből vett témákról, különös tekintettel az utazásokon előforduló szükségletekre. Így az első „arról való beszélgetés, miképen kell köszönteni valakit, mikor öszve-találkozunk.“ A második szól a reggeli látogatásról, a harmadik az öltözködésről és így tovább, a mint ez, a hasonló irányú „nyelvmesterek“nél ma is szokásos. A párbeszédet egy kis példabeszéd és közmondás gyűjtemény követi. A magyar rész jobbára pusztán fordítása a francia eredetinek, vagy német egyértékességnek és olykor zárójel közt magyarázza a mondás rejtett értelmét.

Pl. e szót: „Il faut dorer la pilule“ így fordítja: „Meg-tudja az aranyozni a' pilulát“ s ekként magyarázza: „(helyesen folytatja a' dolgot)“. A szótások után egy csomó germanizmust sorol fel a könyvünk szembeállítva a helyes francia kifejezéssel. Ez után jó 48 szócsoport, tárgykörök szerint „öszve-szededegetve“; néhány levél minta, melyek magyar fordítása elég nehézkes; ország, város, férfi és női nevek, népek, folyók, tavak és tengerek elnevezése a német elnevezések betűrendjében csoportosítva; az egyszeregy és „a' nagy sokasítás“ táblázatai.

Legérdekesebb a toldalék, mely a címlap állítása szerint Liszkai eredeti munkája. A francia, német és magyar hangok — mint ő mondja betűk — helyes kiejtésére vonatkozó szabályokat találjuk e függelékben, az első két nyelvről magyar, a harmadikról pedig német fogalmazásban. A nyelvtani szabályok közül csupán a declinatio, a névmásokra s az *avoir* és *être* ige ragozására terjeszkedik ki. Mindhárom nyelvből hosszabb prózai szemelvénynyel is szolgál a helyes kiejtés szerinti átírással.¹

Ez első kísérletnél sokkalta részletesebb a Sopronban megtelepedett „Jean Thomas vagy Thomas János francia nyelvnek tanítója“ tollából kikerült „Nouvelle grammaire françoise et hongroise nommée: le sincère maître de langue. Azaz új francia és magyar grammatika, a' melly igaz nyelv mesternek nevezetik.“ Thomas grammatikáját szintén előbb német nyelven bocsátotta közre, magyar átdolgozása 1763-ban jelent meg Sopronban Sziesz József betűivel. Szerzőt ez átdolgozásra „a' Magyar Nemzetnek tökéletes jó erkölcsse, minden jóra hajlandósága és alkalmazatos mivolta“ ösztökélte, de kiváltkép az a körülmény buzdította a munkára, hogy „egy Nyelv se találhatik egész Európában, a' mellynek az ő Pronunciatioja, az az: ki mondása és Magyarázása, a francia Nyelvel úgy meg egyezne, mint a' Magyar Nyelv.“ Szerző ennek bizonyítására az ő, ú, aly, ely, öly, ny, zsa, zse, zsi, zso, zsa, z „betűket“ és „Syllabákat“ hozza fel.

¹ Ime egy-egy példa a francia és a magyar szöveg átírására:

1. Cherchez les choses qui sont en haut, là où Christ est assis à la dextre de Dieu = Serse le sosze ki szong angho, lá u Kriszt et aszi à la deszter de Diö (182. l.)

2. Az Istennek félelme kezdete a' böltességnek, de a' bolondok meg-utálják a böltességet és tudományt = Asz Ischtennek félelme kezdete a böltcheschességnek, de a bolondok megutálják a böltcheschséget ésch tudományt. (Az átírás gót betűkkel van szedve.)

Thomas nyelvtana két részből áll; az első kötet „minden fő fundamentumját a Frantzia nyelvnek helyessen taníttya, úgy mint: az Olvasást, Declinatiót, Conjugatiót és a' Constructionak Rendit, az az: Mimódon rakatnak a' Frantzia szók özve: Utólyára, a' számokkal és sok szükséges Significatiókkal végződik“. A második kötet „kissebb és nagyobb Sintaxisból áll: a' Substantivumoknak és Adjectivumoknak Masculinumból foeminimumba való változását, Comparatiót és a' Szóknak Genussát vagy nemit, és túljajdonságát taníttya.“ Ehhez járul kiegészítésként egy „Mindenféle frantzia és deák titulusok“ cz. 58 lapos füzet, mely néhány levél-mintát is tartalmaz.

Thomas munkája úgy látszik hosszú időre kielégítette a hazai szükségleteket, mert 1801-ig újabb francia nyelvtan nem jelent meg minálunk. Pedig a francia nyelvet úgy a fiú- mint a leány-nevelő intézetekben szorgalmasan tanulták. Ezt tanúsítják a francia nyelvű színelőadások is, melyek a hatvanas évek óta hazánk több nevelőintézetében kimutathatók.

A legelső francia nyelvű előadásokat — tudomásom szerint — Pozsonyban, a Mi Asszonyunkról nevezett apácák leány-internátusában tartották meg 1764-ben. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő francia nyelven kinyomtatott relációk szerint ez évben két ízben is tartottak nevezett intézet növendékei francia nyelvű előadást, mindkét esetben „devant leurs Majestés impériales royales apostoliques.“ Az egyik alkalomkor Metastasio *Titus*-a, a második esetben pedig ugyanez író *Cyrus*-a, mindkettő francia fordításban, továbbá Legrand *Les Amazones modernes* cz. növendékek számára átdolgozott eredeti vígjátéka került színpadra.

A jó példát csakhamar követte a nagyszombati „királyi akadémia“, melynek élén az időszerint Geiger Mátvás jézus-társasági atya állott, a francia nyelv e törhetetlen terjesztője hazai iskoláinkban.

Geiger Mátvás Kolozsvárt született 1720 februárius 24-én. A rendbe lépte után hosszabb ideig Budán és szülővárosában tanított matematikát, majd a bécsi Theresianum élére került, honnan 1764-ben Nagyszombatba helyeztetett át az érseki konviktus vagy mint ő mondja „királyi akadémia“ igazgatója gyanánt. Igazi nyelvtelenség volt, a ki anyanyelvén kívül nem csak latinul és németül, de francziául, olaszul, angolul, oláhul és törökül is pompásan tudott.¹ Nagyszombatba kerülve, minden tőle telhetőt elkövetett, hogy a növendékek francia nyelvtudását tökéletesítse. Célja eléréséhez rendjének jól bevált eszközét, az iskolai színelőadást is életbe léptette. Újításához a külső alkalmat II. József házassága szolgáltatta, amennyiben „az 1765-ik évben játszottak a kir. convictus növendékei először francziául ott helyett még nem hallott nyelven“.² Az évkönyvíró hozzáteszi, hogy a dolog ujsága óriási feltűnést keltett: „nemcsak Nagyszombatból, hanem Pozsonyból is összecsdültek erre az előadásra, a méltóságos nézők.“ Az ez alkalommal előadott darabok az év folyamán nyomtatásban is napvilágot láttak.

Az érdekes, 64 lapra terjedő 8-rétű füzet a jezsuiták nagyszombati sajtójából került ki, a következő címmel:

„Fêtes célébrées à Tyrnau par la jeune noblesse de l'académie royale et archiepiscopale à l'occasion du mariage de Sa Majesté le roi des Ro-

¹ Szinnyei és Sommervogel bio-bibliográfiai munkái nyomán.

² Fináczy id. m. I. k. 126. l.

mains Joseph II. avec Son Altesse Sérénissime Marie-Josèphe, duchesse de Bavière le 5 Février de l'an 1765."

A kötetke két verses művet tartalmaz, egy egyfelvonásos allegorikus vígjátékot: *Le Plaisir*-t és egy 3 felvonásos pásztori játékot: *Le Mariage du Roi des Romains Joseph II. avec Josèphe Duchesse de Bavière* címen. A két, elég gyöngén verselt, darab szerzője maga Geiger Mátyás. A *Plaisir* elé tett előszavában nyíltan bevallja, hogy „ni le fond, ni la principale invention“ nem ő tőle való, de a körülményekhez mért több változtatást ejtett rajta. A vígjáték forrását eddigelé nem sikerült megállapítanunk, de azért sejthető mely részek valók a magyar szerzőtől. A *Jókedv*, ez esetben ezzel fordíthatjuk a megszemélyesített „Plaisir“ fogalmát, a királyi nász alkalmával a nagyszombati akadémiát is fölkeresi, egy ifjú osztrák nagy keserűségére, a ki éppen azért menekül a jókedvben úszó császárvárosból a kollégiumba, hogy itt kedvére unatkozhas-sék. A francia, az angol, az olasz sorba megjelennek a színen s kérlélik a hozzájuk hűtelenné lett jókedvet, hogy jöjjön ismét vissza hozzájuk. Föllép a magyar is és a maga részéről viszont arra kéri a Jókedvet, hogy itt tüsse föl állandó tanyáját. Az ifjak mindegyike saját nemzetének jogczimét fejtí ki a jókedv szempontjából. A magyar felszólamlása valószínűleg Geiger eredeti alkotása.

A kis darabot egy epilógus zárja be, melyben a szereplők a hallgatóság jóindulatú elnézését kérik.

A pasztorális színhelye egy kies „völgy a Duna közelében.“ Az Iser, a Szajna, a Rajna, a Po s más folyók pásztorai Licidas, a Duna pásztora köré gyűlnek és szerencsekivánataikat fejezik ki előtte a királyi hymen alkalmából. A II. felvonásban a pásztorok, miközben az örömszülőket dicsőítik, erényeiket magasztalják, egy emlékoszlopot állítanak fel a színen, melyet Ausztria és Bajorország czimere ékesít s a melyet kisebb pásztorok virággal és olajágakkal díszítenek. A III. felvonásban a darabban szereplő pásztorok vonúlnak el az oszlop előtt s mindegyikük allegorikus képekkel díszített táblát helyez reá, melyre egy-egy négysoros dicsőítő vers van írva. Végül Magyarország géniusza is megjelen s boldogságot, örök békét jósol az ifjú párnak. A darabot egy jelképes ballet rekesztí be.

Azt hiszem csak hálára kötelezem az olvasót, ha az idézetektől tartózkodom, habár a szerző szerint: *Un coeur tendre a le droit de braver la critique*. E joggal bőven él, sőt vissza is él vele, úgy, hogy szinte lefegyverzi a kritikát.

Nagyszombatban, daczára ez első francia nyelvű előadás nagy sikerének, több ily fajta előadásról nincs tudomásunk. Különben is Geiger nemsokára állomáshelyet cserélt; 1768-ban a soproni konviktus élére került, mely a Társaság legrégebb hazai intézetei közé tartozott. Új helyén épp oly hévvel karolta fel a francia nyelv oktatásának ügyét, a minőt Nagyszombatban tanúsított. Fáradozása sikert aratott: 1772-ben már valóra válthatta célját s előadhatta egy újabb, ugyancsak versekben írt, francia nyelvű darabját, mely még ez évben nyomtatásban is megjelent „Edenbourg“-ban Siess József betűivel.¹

¹ Szinnyei sem ezt, sem szerző harmadik és utolsó darabját nem említi, hanem Sommervogelra utal, mint a ki szerint még hat munkája jelent meg a „külföldön.“

Ez a darab öt felvonásos vígjáték, címe: *Ésope au collègue*. Szerző főművének tekintendő. A munka némi csalódást, de kellemes meglepetést is okoz az olvasónak. Csalódást, amennyiben szerző a darabba illesztett néhány ezopusi mesét nem Lafontaine, hanem a maga feldolgozásában adja. Kellemes meglepetést pedig, amennyiben 1—2 jelenetben elég szerencsésen emlékezett vissza Molière-re. Ilyen a III. felvonás 7. jelenete, melyben a szépírási- és a táncztanító összevesznek művészeik elsőbbsége felett. Hála a hegedűs támogatásának, a tánczmester kerekedik felül s míg növendékei minétek lejtének, a szépírási-tanító dohogva távozik, hogy szintén keressen magának segítséget igaza kivivására. Kétségtelen, hogy ez a jelenet a Bourgeois gentilhomme hatása alatt iratott. Ilyen továbbá a IV. felvonás 2. jelenete, melyben Sostrate büszkélkedik a fiával, Caritonnal, a magolás csodájával, akiben minden kellék meg van ahhoz, hogy fölserdülve második Thomas Diafoiruszá legyen.

A darab cselekménye igen sovány. Xantus, a samosi akadémia felügyelője megtudja, hogy szolgája, Esope nincs megelégedve az intézettel. Szerinte a gyermekek tanulnak ugyan egyet és mást, de nem annyira azért, hogy tudjanak, mint inkább, hogy elszórakozzanak; de a mire legnagyobb szükségük volna: olyan erkölcsi szabályokra, melyek biztos kalauzusként lehetne egész életükön keresztül, nem tanítják őket.

Xantus szívesen meghajlik szolgájának józan esze előtt, — a mi ismét molièrei vonás — belátja kritikájának jogosultságát s őt bízza meg az intézet vezetésével. Esope munkához lát s rövid időn meglepő eredményeket ér el. A gyermekek rossz hajlamait egyrészt e szenvedélyek káros következményeivel, másrészt tanítómeséivel ellensúlyozza és növendékeit csakhamar a helyes útra tereli. Sikere annyira elragadja Mégabisust, Crésus egyik udvari emberét, hogy felkéri Esope-ot, jönne vele a királyi udvarba követendő példa adására. Esope elfogadja a meghívást, bár erősen aggódik, vajjon képes lesz-e betölteni új hivatását. Aggályait egy utolsó fabulában önti ki *Le chartier devenu cocher* címen.

A jelenetekben előforduló mesék egy részét Lafontaine is feldolgozta. A kétféle feldolgozás közt épp oly nagy a különbség, mint Bossuet prózája s ama próza között, melyet Jourdain úr tudtán kívül több mint 40 év óta csinált.

A következő esztendőben Geiger ismét egy új darabot hozott színre soproni növendékeivel; ezuttal öt felvonásos tragédiát: *Sosipatre ou le triomphe de l'amour filial* címen. A darab alcíme kellőképp tájékoztat műve irányáról. Ama nagyszámú színművek egyike, melyekben a Jézus-társasági atyák a fiúi szeretetet dicsőítik. Cselekménye a következő: Basilide, Anastase császár kegyvesztett minisztere immár 15 év óta a legnagyobb nyomorban tengődik az udvar közelében fekvő rengetegben. Fiai, Sosipatre és Timagène, hogy véget vessenek atyjuk nélkülözéseinek, a következő tervet eszelik ki: Bascanès, a császár jelenlegi minisztere, ismeretlen gyilkos áldozatául esvén, a fejedelem nagy díjat tűz ki a tettes fejére. A két ifjú tehát az udvarba megy s egyikök, Sosipatre, a másik útján mint gyilkos az igazságszolgáltatás kezébe kerül. A vélt bűnöst ki akarják végezni s ekkor valóságos versengés támad a két fiú s a rejtekéből elősiető apa közt, hogy ki áldozza fel magát közülök a másik kettő kedvéért. Közben az igazi vétkes hurokra kerül s a császár, a kit a nemes versengés amúgy is meghatott, ismét kegyeibe fogadja a száműzötteket.

E „tragédia“ irodalmi értéke semmi. A versek prózaisága, melyet még elnézhetünk a vígjátékban, itt tűrhetetlenné válik s még jobban kirí ama stilisztikai eszközök közül, melyeket szerző a klasszikus tragédia lomtárából előkeres. Ez különben szerzőnk utolsó színpadi műve. A jezsuita-rendet tudvalevően még ugyanez évben feloszlatták s ez az intézkedés Geiger drámaírói munkásságának is véget vetett.

E drámaírói pályának semmi jelentősége sincs a francia irodalom történetében, de azért nem egészen érdektelen, mert ékesen szóló tanúbizonyság a francia nyelv, irodalom és ízlés XVIII. századbeli nagy elterjedtsége mellett. Gróf Fekete János verseivel Geiger drámáinak is meg van a maguk szerény szöglete abban a kiterjedt francia nyelvű irodalomban, mely Franciaország határain kívül keletkezett s a mely nem annyira az irodalomtörténet, mint inkább a kulturhistória körébe tartozik. A magyar irodalom szempontjából pedig azért érdekes Geiger munkássága, mert azt mutatja, hogy a francia szellem, melynek magvát Mária Terézia udvari politikája vetette el, itthon életre kelt s előkészítette a lelkeket az irodalmi újjáébredés befogadására, melyet Bessenyei és társai éppen a francia irodalom jegyében indítottak meg.

Dr. Gulyás Pál.